

EL DOR ROMANÈS: ENTRE L'ENYOR I EL DESIG¹

Joan FONTANA I TOUS
Universitat de Barcelona

«*Les Roumains ont un bien joli mot, qui exprime un désir intense mêlé de regret; c'est le dore. Il me tourmente en ce moment, ce dore*» (Hasdeu 2006: 54).²

1. LLINDAR

L'any 1977, a la *Galleria d'Arte Moderna* de Bolonya, els controvertits artistes Marina Abramović (1946-) i Ulay (1943-) presentaven una performance intitolada *Imponderabilia*: nus i crus, un a cada banda del llindar d'entrada a l'exposició, deixaven un interstici entre ambdós cossos que el públic havia de franquejar per accedir a la mostra. L'espectador, doncs, es veia constret a travessar de costat l'exigua obertura i, per tant, a triar, com en el pas de l'estret de Messina entre Escila i Caribdis, a quin dels dos artistes donaria la cara i a quin l'esquena, en una postura d'allò més enfadada que, en cap cas, li estalviava el fregadís, per davant i per darrere, amb l'anatomia d'ambdós artistes.

Ara us proposem de contemplar l'anterior actuació des d'una perspectiva simbòlica, bo i imaginant-nos els cossos d'ambdós artistes transformats en enyor i desig,³ respecti-

1. Aquest article es basa en la part introductòria del curs «El *dor* romanès: entre l'enyor i el desig», ofert a la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona durant el període 2007-2014. L'esmentada matèria heretava, i adaptava, l'assignatura «Comentari de textos romanesos», creada l'any 1996 pel professor Virgil Ani, eximi difusor de la cultura romanesa a Catalunya que, justament per aquest motiu, el 2019 va rebre la Creu de Sant Jordi. D'altra banda, encara que resulti inviable esmentar les desenes d'alumnes que cursaren «El *dor* romanès: entre l'enyor i el desig», voldria aprofitar, si més no, l'avinentsa per agrair-los, en primer lloc, la paciència, però, sobretot, una implicació tan generosa que va permetre millorar els continguts i l'enfocament del curs al llarg dels anys; consideri's, doncs, aquest alumnat com a coautor del present estudi. En darrer lloc, però no pas últim, agraeixo a Maria-Reina Bastardas i a José Enrique Gargallo l'acurada revisió d'aquest article, afaiçonada, com en ells resulta proverbial, *cu dor*.

2. Iulia Hasdeu (1869-1888), filla del prestigiós escriptor i filòleg romanès Bogdan Petriceicu-Hasdeu (1838-1907), fou una nena superdotada amb un talent especial per als idiomes. Va ingressar a la Sorbona amb setze anys, però, malauradament, la tuberculosi li va estroncar la vida als tendres divuit.

3. Suggestiva ambivalència, i gens arbitrària, per tal com, «a semejanza del dios Jano, el *dor* rumano se nos muestra bifronte, con su doble mirada dirigida hacia el pasado (añoranza), pero también hacia el futuro (deseo)» (Fontana 2015: 44).

vament; i, si ho arrodonim amb la llinda com a metàfora del nostre pas vital, tot plegat es podria interpretar talment: per més capgirells i giragonses que ens entestem a improvisar durant el nostre periple existencial, mai no reeixirem a evitar la influència, el “contacte”, d’aquests dos sentiments,⁴ enyor i desig, en major o menor mesura, això sí, segons la “postura” que adoptem, és a dir, segons la nostra actitud i fortuna vitals.

2. TRES MOTS ROMANESOS RECOLLITS PER LA UNESCO

En l'article intitulat «Trei cuvinte reținute de U.N.E.S.C.O.» [‘Tres mots recollits per la UNESCO’], el filòsof Constantin Noica⁵ (1909-1987) (1987: 264) apuntava que aquesta organització preparava un diccionari de termes literaris, amb paraules pertanyents a les diverses llengües del món, en què la representació romanesa havia de constar de la següent tríada: *dor*, *doină* i *colindă*.

2.1. COLINDĂ

La importancia de los villancicos [*colinde*] en Rumania es extraordinaria. Baste como dato curioso que el verbo *a colinda*, es decir, literalmente, ‘cantar villancicos’, tiene, además, la significación sumamente empleada de ‘viajar’, ‘andar de aquí para allá’, matiz semántico debido al hecho de que los niños que cantan los villancicos bajo las ventanas, es decir, los llamados *colindători*, *colindari* o *colindași*, andan de un lado para otro recorriendo el pueblo (Cortés 1955: 20).

4. Sentiments, l’enyor i el desig, ben recurrents en els poetes, els quals manta vegada no es limiten a explicitar-los, sinó que es veuen constrets a definir-los, ja que l’essència d’aquests mots no és pas unívoca. Així doncs, i a tall d’exemple, Joan Margarit (2004: 223), a la poesia *No llencis les cartes d’amor*, considera el desig «aquesta fletxa d’ombra»; o Charles Baudelaire, a *Le voyage*, opta per la següent glossa: «Désir, vieil arbre à qui le plaisir sert d’engrais». Quant a l’enyor, aquí en hipòstasi de *nostalxias*, ens limitarem als contundents primers versos de la composició del gallec Ramiro Fonte (1957-2008), intitulada *Pasa un segredo* (vegeu Losada 1990: 164): *Quizais fosen mellores [/] Os nosos corazóns cando eran fráxiles [/] E algún golpe de mar, ou a noite de xullo [/] Poderían abrírlles tan caladas feridas [/] Que agora, e para sempre, chamaremos nostalxias*. Finalment, i com a conclusió, apuntarem que les interaccions entre ambdós sentiments a voltes resulten tan estretes (quan no d’allò més indetriables) que, en la versió del clàssic de Tolstoi *Anna Karèlina*, a càrrec del vendrellenc Andreu Nin, hi llegim la següent frase: «Aviat [Vronski] tingué la sensació que naixia en la seva ànima el desig del desig: la malenconia» (Tolstoi 1985: 451).

5. Potser interessarà el lector la traducció parcial al castellà de l’imprescindible article de Noica «Introducere la dor» [‘Introducció al *dor*’] que ens ofereix Georgiadi (vegeu Eminescu 1989: 318-319, n. 2). En el citat article, Noica (1987: 205) postula que la lliçó del *dor* és tan puixant que un es pregunta si qualsevol aprofundiment, o esgarriament, en la llengua romanesa no representa, al capdavant, una simple “introducció al *dor*”.

En efecte, del substantiu *colindă*⁶ prové el verb *a colinda*, que, a partir del sentit inicial de ‘cantar villancicos (recorriendo la aldea)’ (Calciu *et alii* 1979: s. v. *colinda*), evolucionava fins al de ‘vagar sense rumb’; vet aquí, doncs, com cal interpretar el següent vers, pouat de George Coşbuc (1866-1918) i pertanyent a la poesia *Noapte de vară* [‘Nit d’estiu’], en què el subjecte del verb *a colinda* és justament el *dor*: “Numai dorul mai colindă”⁷ [‘Només el *dor*⁸ segueix vagant sense rumb’] (v. 46) (Coşbuc 2001: 26).

D’altra banda, i tornant al substantiu *colindă*, si bé la traducció més recurrent en sigui ‘nadala’, cal assenyalar el fet que, a les *colinde* romaneses, hi resulten ben habituals personatges tan poc “nadalencs” com ara el poeta llatí Ovidi,⁹ motiu pel qual considerem que, en certs casos, el seu significat encaixaria molt millor amb la nostra ‘rondalla’.¹⁰ No endebades, Cugno i Loşonţi (1981: 26) assenyalen que les *colinde* són una:

categoria folclorica che ha conosciuto una notevole diffusione nel folclore romeno, sviluppando nel suo repertorio forme allegoriche e simboliche di trasmissione dell’augurio e che conserva in alcuni testi tracce di un fondo arcaico.

2.2. DOINĂ

Pel que fa a la *doină*, es tracta d’una «Poezie lirică specifică folclorului românesc,^[11] care exprimă un sentiment de dor, de jale, de revoltă, de dragoste etc., fiind însoţită, de obicei, de o melodie adecvată»^[12] [‘Poesia lírica específica del folclore romanès, que ex-

6. *Colindă* és un continuador del llatí CALEND(A)E, CALENDAS, ‘primer dia del mes’. En aquesta forma romanesa, de singular semantisme romànic, la regeneració del temps pròpia de Nadal es pot associar a la designació d’aquesta data en algunes varietats occitanes (*Calendas, Chalendas*), així com a nombroses designacions romàniques per als dotze dies que precedeixen o segueixen Nadal, i que prefiguren el temps dels dotze mesos següents (vegeu Gargallo 1999: 255-258).

7. Cortés (1955: 20) esmenta la frase poètica «Satul doarme, numai dorul meu colindă», que aprofita per traduir talment: ‘el pueblo duerme, tan sólo mi deseo viaja’.

8. Al llarg del nostre estudi, quan no ens servim de traduccions complementàries, evitarem la temeritat de traduir el mot *dor* i, per tant, deixarem al savi criteri de cada lector la interpretació que hi consideri més idònia.

9. Recordem que l’any 8 el poeta de Sulmona fou exiliat a la riba del Mar Negre, en un indret, Tomis, que correspondria a l’actual Romania i, més concretament, a la ciutat de Constança.

10. Llinàs (vegeu Ieronim 2005: 28 i 56) escull precisament el mot *rondalla*, no pas *nadala*, per traduir el romanès *colind* (variant de *colindă*), present a la poesia *Pe munte* [‘A la muntanya’] (v. 6) de Ioana Ieronim (1947-).

11. Així mateix ho recull Cortés (1955: 36): «La *doina* es el canto específico del pueblo rumano»; autor que encara hi afegeix: «El rumano sabe bien que la *doina* es su canto por excelencia, y así lo proclama y la canta de continuo, sea de día o de noche, esté alegre o triste, en el ocio y en el trabajo».

12. Per completar aquesta definició, vet aquí el que ens n’apunta Ochoa (vegeu Eliade 2009: 90, n. 24): «es un estilo musical tradicional rumano. Se trata de una composición poética y a menudo melancólica, de probable origen oriental, que ha sido comparada en su espíritu con el blues». Opinió que reblarem amb els següents versos populars, espigolats i traduïts a l’italià per Cugno i Loşonţi (1981: 177): «Doina zic, doina suspin, [/] Tot cu doina mă mai ţin. [/] Doina cînt, doina şoptesc, [/] Tot cu doina vieţuiesc» [‘Dico la *doina*, sospiro la *doina*, [/] È la *doina* sempre con me. [/] Canto la *doina*, sussurro la *doina*, [/] Sempre con la *doina* vivo’].

pressa un sentiment de *dor*, de *jale*, de revolta, d'amor, etc., acompanyada, d'habitud, per una melodia adient''] (*DEX*, s. v. *doină*). D'altra banda, Cortés (1955: 36) situa clarament la *doină* en l'àmbit d'influència del *dor*: «Por lo común, el argumento general de las doinas es el amor, con sus naturales alternativas de felicidad y melancolía, sus ansiedades, sus dolores, sus nostalgias, etc.».

Per començar a endinsar-nos en el binomi *doină-dor* (que reprendrem en el punt 2.3.), recordarem que Alecsandri (1998: 9), en el pròleg a la seva famosa antologia de lírica popular, publicada l'any 1866 (vegeu Fontana 2019: 176-177), afirma que el romanès escriu les *doine*, així com els altres tipus de creacions folklòriques, «De-l muncește dorul»¹³ ['Si l'aclapara el *dor*']. Tanmateix, no només el *dor* amara les *doine*; segons Lucian Blaga (1895-1961) (1994: 160), hi predominen tres estats d'esperit típicament romanesos: el de l'esmentat *dor*, el de *jale*¹⁴ i el d'*urât*; mots que, dit sigui de passada, Blaga considera intraduïbles en d'altres llengües.

En relació a la *jale*,¹⁵ aquest estat comporta un dolor tan pregon que mena vers la desolació;¹⁶ un clau roent al cor, com el de la protagonista de la tràgica poesia d'Alexandru Vlahuță (1858-1919) *La icoană* ['A la icona'], mare que, abraçada al seu nadó moribund, abandona l'amorós caliu de la llar i, tot desafiant fred i neu, es precipita a l'església per implorar clemència davant la icona de la Verge. Endebades; justament durant el seu prec abrandat, el nadó li mor als braços. Aleshores, clama: «— Cum? Tu n-ai simțit, preasfânto, milă de cumplita-mi jale?» ['— Com? És que no t'has apiadat, santíssima Verge, de la meua terrible *jale*?'] (v. 49) (Vlahuță 1997: 29); i l'indicible dolor la trastorna fins al punt d'estavellar amb ràbia el tendre cadàver contra la icona de la Verge. D'altra banda, des d'un punt de vista artístic, però no menys tràgic, l'estat de *jale* pot reflectir perfectament el desconsol d'un poeta que, de bursada, perd la inspiració, qui sap si per sempre més; com Bacovia (2004⁴: 110) a la poesia *Note de toamnă* ['Notes de tardor'], quan deplora: «Și jalea de-a nu mai putea face un vers...» ['Et de ne plus pouvoir faire un vers l'affliction...'] (2004⁴: 111) (v. 15).

Per la seva part, l'estat d'*urât* amalgama el tedi, la por a la soledat o la incertesa.¹⁷ Una glossa ben reexida va a càrrec del filòsof Emil Cioran (1911-1995) (1991a: 205):

13. Aquesta interessant accepció del *dor* com a inspiració artística o força creativa, la retrobem a la poesia de Mihai Eminescu (1850-1889) *Criticilor mei* ['Als meus crítics'], en què s'afirma que el veritable poeta només escriu: «[...] când inima-ți frământă [/] Doruri vii și patimi multe.» ['[...] cuando a tu alma atormentan [/] intensos deseos y [muchas] pasiones'] (Eminescu 2004: 429) (v. 9-10).

14. Al folklore popular romanès, no sobta gens ni mica el funest maridatge dels dos primers mots, *dor* i *jale*, que genera laments com ara el següent: «Oh, cât e z[i]ua de mare, [/] O petrec în dor și jale» ['Oh, tan llarg com és el dia, [/] El passo en *dor* i *jale*'] (Robea 2004: 278). També és recurrent el canvi de timbre vocàlic de la *a* de *jale* per mor de la rima: «Am fost stâlpul casei mele [/] și o las cu dor și jele» ['He estat el pal de paller de casa meua [/] i la deixo amb *dor* i *jale*'] (Mihalcea 2017: 58).

15. Observem com, en els següents dos versos, espolgats de la poesia de Coșbuc (2001: 95) *Mama* ['La mare'], s'hi introdueix un verb creat a partir de *doină* (*a doini*), el qual es relaciona precisament amb el sentiment de *jale*: «Iar plopi în umedul amurg [/] Doinesc eterna jale» ['Mentre pollanques en l'humit crepuscle [/] Entonen *doine* amb eterna *jale*'] (v. 3-4).

16. Afegim-hi que Cugno i Loșonți (1981: 177) opten per traduir *jale* com a 'amarezza' en el següent vers popular: «Eu cînt doina cea de jale» ['Io canto la *doina*, di amarezza'].

17. Segons Cugno i Loșonți (1981: 30), es tracta de: «noia ['tedi'], tristezza, paura della solitudine, senso di inquietudine».

«Fiere a timpului turnată în vine» [‘Fel del temps abocat a les venes’ (Cioran 2017: 232)]. Estirant un xic més el fil, permeteu-nos la gosadia de comparar l’*urât* romanès amb el *cafard* o l’*ennui* francesos i, més específicament, amb el típic *spleen* baudelairià; en aquest sentit, i molt en consonància amb l’anterior glossa cioraniana, recordem que la poesia *Spleen LXXVII* de Baudelaire es clou amb el següent vers: «Où coule au lieu de sang l’eau verte du Léthé».

2.3. DOR

D’acord amb l’exposat dessús, ens crida fortament l’atenció que dos dels tres mots escollits per la UNESCO (ens referim, ben entès, a *dor* i *doină*) mostrin un vincle tan estret;¹⁸ comptat i debatut, «La doina es, ante todo, un canto de amor al que frecuentemente se mezclan (*sic*) el sentimiento nostálgico del *dor*, su casi inseparable compañero»¹⁹ (Cortés 1955: 37). De fet, a la poesia *Limba noastră* [‘La nostra llengua’] del moldau Alexei Mateevici (1888-1917), composició esdevinguda, parcialment,²⁰ des de 1994, l’actual himne de la República de Moldàvia, s’hi apunta:

<i>Limba noastră-i numai cântec, doina dorurilor noastre,</i>	[‘La nostra llengua és només cançó, la <i>doina</i> dels nostres <i>doruri</i> ,’]. ²¹
---	--

Abans de temptar una definició del *dor*, no serà, però, sobrer precisar-ne l’etimologia; el nostre mot prové del llatí popular *DOLUS* [‘dolor’] i comparteix origen, no pas significat, amb el català *dol*, el castellà *duelo*, el portuguès *dó*,²² el francès *deuil*, l’italià *duolo* o el friülà *dûl* (vegeu *REW* 2727).²³ D’altra banda, abans de passar a un assaig

18. A despit d’això, també és possible trobar *colinde* amarades de *dor*, com, per exemple, la següent, d’on espigolem dos versos: «Mama va-ntreba cu dor: [/] – «Unde mi al meu fecior?»» [‘La mare preguntarà amb *dor*: [/] – «On m’és el meu noi?»] (Chiș 1980: 103, núm. 88).

19. Un maridatge prou palès en els següents versos populars: «Doină, doină, cîntic dulce, [/] Cînd te aud, nu m-aș mai duce! [/] Doină, doină, viers cu foc, [/] Cînd răsuni, eu stau în loc!» [‘*Doina, doina*, dulce canto, [/] Quando ti sento, non so più andarmene! [/] *Doina, doina*, melodia di fuoco, [/] Quando risuoni, io mi fermo’] (Cugno i Loșonți 1981: 176).

20. La poesia consta de dotze quartetes, de les quals reproduïm els dos versos inicials de la tercera. Pel que fa a l’himne, la llargària de la composició original va obligar a escurçar-la, de manera que s’hi van mantenir la primera, la segona, la cinquena, la vuitena i la dotzena estrofes. Per tant, els dos versos esmentats formen part de la versió primigènia però no pas de l’actual himne.

21. *Dor* és un mot de gènere neutre que, en plural, pren la desinència *-uri*; per tant, *doruri*.

22. Precisem que tant en portuguès com en gallec existeix un homònim de *dor* (< llatí *DOLOREM*) amb el sentit de ‘dolor’ o ‘pena’: com a exemple, ens permetem d’espigolar un vers prou eloqüent del poeta gallec Lois Pereiro (1958-1996): «Maldigo a dor que levo en cada célula!» (Pereiro 2011: 154).

23. Aquest impagable diccionari, redactat en alemany, tradueix *DOLUS* per *Schmerz* [‘dolor’], mot que ens suggereix l’obra de l’artista Joseph Beuys (1921-1986) intitolada *Hinter dem Knochen wird gezählt - Schmerzraum* [‘Es compta darrere l’os - Espai de dolor’]. Aquesta instal·lació permanent del CaixaForum de Barcelona consta d’una habitació de 295 x 545 x 740 cm., totalment folrada amb planxes de plom i ferro (a excepció d’una única obertura en forma de porta que permet accedir-hi/sortir-ne),

de definició, no podem obviar (*noblesse oblige*) un dels fragments més recurrents a propòsit del *dor*, en què Lucian Blaga, fent seva la divisa llatina “nomen est omen” (altrament dit, “el nom fa la cosa”), gosa afirmar que la verbalització del cúmul de sentiments que el *dor* amalgama només es podia materialitzar mitjançant la combinació inalterable de D + O + R:

Starea *dor* e așa de particulară și așa de mult împletită din nuanțe, încît de ea țin pînă și vocala și consonantele înșile ale cuvîntului *dor*. Asemenea cuvinte nu *înseamnă* numai ceva, ci ele fac parte, prin chiar sonoritatea lor, din ceea ce ele înseamnă²⁴ (Blaga 1994: 160).

A continuació, tenint en compte que, «Para la mejor comprensión del alma rumana en general es menester hablar del *dor*»²⁵ (Cortés 1955: 36), proposarem una rastellera de possibles equivalents catalans, segons el context:

1. enyor, enyorança, enyorament; 2. nostàlgia, melangia, malenconia; 3. marriment, tristesa, tristor; 4. desig, anhel; 5. afany, deler, delera, frisança, ànsia, pruija; 6. neguit; 7. recança; 8. entrenyor; 9. amor; 10. mal, dolor (Cioran 2017: 240).

Un cop llegida l'anterior tirallonga, allò que més sorprèn és que el mateix mot pugui significar tant ‘desig’ com ‘enyor’.²⁶ Així mateix es manifesten Cugno i Loșonți (1981: 30) quan consideren el *dor* «desiderio struggente [‘abrusador’], ma anche amore, nostalgia, malenconia»; en la mateixa línia, Cortés (1955: 37) apunta que, a part de ‘desig’, el *dor* «podría ser también melancolía, capricho, nostalgia, dolor, añoranza, o mejor es una mezcla de todo ello». Potser per aquest motiu, al diccionari romanès-italià coordinat per Façon (1967: s. v. *dor*), el primer significat del nostre mot sigui un curiós híbrid, que, de bell antuvi, tal volta titllaríem d'antitètic: ‘desiderio nostalgico’.²⁷

s'illumina amb una tènue bombeta penjada al sostre, i resulta un espai immillorable per reflexionar sobre el *dor* i totes les seves particulars circumstàncies concomitants.

24. [‘L’etat de *dor* és tan particular i tan ric en matisos que fins i tot en depenen les mateixes vocals i consonants del mot *dor*. Aquesta mena de mots no *signifiquen* només quelcom, sinó que formen part, fins i tot a través de llur sonoritat, d’allò que signifiquen’]. Blaga, per cert, no s’està de confirmar la validesa d’aquest argument també per als estats de *jale* i d’*urât* (vegeu 2.2.).

25. Com a prova, presentem tres sintagmes, espigolats de diverses *doine*, en què el poeta/protagonista apostrofa i bescanta el *dor* (la desinència *-ule* en marca el vocatiu): «Dorule, câine turbat [‘gos rabios’]» (Robea 2004: 279); «Dorule, durere rea [‘mal lleig’]» (Chiș 1980: 389, núm. 346); o «Dorule, feară nebună [‘fera follà’]» (Chiș 1980: 413, núm. 419). Malgrat la virulència de les esmentades aposicions, no és inhabitual trobar el *dor* en forma d’«afectuos» diminutiu (com ara *doruț* o *doruț*): «Doruț, de unde vii?» [‘Petit *dor*, d’on vens?’] (Robea 2004: 276) o «Că doruțul mă topește» [‘Que el petit *dor* em corseca’] (Chiș 1980: 389, núm. 347).

26. Vegeu nota 4.

27. No resulta, doncs, gota estrany que, per exemple, la següent reflexió de Cioran (1991b: 12), «Dacă am trăi în grădini, religia n-ar fi posibilă. Lipsa lor ne-a împins în **dorul** raiului» (la negreta és nostra en aquest cas i els dos següents), Garrigós (vegeu Cioran 2001²: 16) l’interpreti en clau futura: «Si viviésemos en jardines, no habría sido posible la religión. Su ausencia nos ha empujado a **anhelar** el paraíso»; i, en canvi, Paruit (vegeu Cioran 1995: 513), en clau pretèrita: «Si nous vivions dans des jardins, la religion ne serait pas possible. Leur absence aiguillonne notre **nostalgie** du paradis». No és ara

Encaterinats per aquesta exuberant transversalitat semàntica, quan llegim afirmacions com la de Tohăneanu i Bulza (1976: 46), els quals sostenen que el *dor* «ni se înfățișează ca un cuvânt românesc specific, aproape intraductibil în alte limbi»²⁸ [‘se’ns mostra com un mot romanès específic, gairebé intraduïble en d’altres llengües’], ens pot la manefleria de cercar-li expressions equivalents, com ara el grec clàssic *πόθος*,²⁹ que Alberich *et alii* (2015: s. v.) defineixen talment: «enyorança, nostàlgia, sentiment de mancança | desig, anhel | amor, passió amorosa | persona estimada».

Ara bé, si el que volem és buscar concomitàncies amb algunes realitats lingüístiques contemporànies, ens resultarà d’allò més útil espigolar una pregunta, i la subsegüent resposta, d’una de les diverses entrevistes que l’escriptora francesa Sylvie Jaudeau va realitzar a Emil Cioran durant l’any 1988:

Esa nostalgia precisamente es el fundamento de su visión del mundo. ¿Cómo la define usted?
Ese sentimiento está vinculado en parte con mis orígenes rumanos. Allí impregna toda la poesía popular. Es un desgarramiento indefinible, que se llama en rumano *dor*, cercano a la *Sehnsucht* de los alemanes, pero sobre todo a la *saudade* de los portugueses (Cioran 1997²: 176-177).

Així doncs, Cioran compara aquest “desgarramiento indefinible”, és a dir, el *dor* romanès, amb la *Sehnsucht*³⁰ alemanya, que Batlle *et alii* (2006³: s. v.) defineixen com a «anhel, desig ardent, deler | enyor(ament), enyorança | nostàlgia». Nosaltres encara ens permetriem d’afegir-hi ‘recaença’, justament el mot que, per exemple, Nadal escollí a l’hora de traslladar l’esmentada *Sehnsucht* en les poesies de Gottfried Benn (1886-1956) *Bitte wo* [‘Digues on’] i *Keiner weine* [‘Que ningú no plori’]: «Wenn du noch Sehnsucht hättest» (v. 1) [‘Si encara tens recaença’ (Benn 1975: 110-111)] i «Mit welcher Sehnsucht gedenke ich der Zeit» (v. 5) [‘Amb quina recaença recordo el temps’ (1975: 126-127)]. Pel que fa a la *saudade*,³¹ no només portuguesa, com manifestava Cioran, sinó també gallega,³² Álvaro Cunheiro (1911-1981) poetitza el següent:

el moment d’endinsar-nos en discussions bizantines que ens durien massa lluny tot debatent si desitgem atènyer l’inconegut Paradís o bé tornar-hi perquè justament d’allí partíem. *Doctores habet Ecclesia*.

28. En efecte, no és insòlit ensopegar traductors que, com nosaltres en aquest article, prefereixin no prendre partit a l’hora d’interpretar el *dor*; per exemple, Cugno i Loşonţi (1981: 194) als següents dos versos populars: «Da[r] dorul e mare cîne,[/] Nu îl poate oprî nime» [‘Ma *il dor* è un cane, [/] Nessuno lo può fermare’].

29. El vincle entre aquest mot grec i el *dor* romanès, el vam establir gràcies a l’*Oda XXXVIII* d’Anacreont, en què Gregoriady (1889: 149), traductor romanès del líric grec, versiona les dues aparicions de *πόθος*, *ἐν πόθοις* (v. 2) i *πόθον* (v. 6), amb [ί]n *dor* i *dor*, respectivament.

30. Dit sigui de passada, Blaga (1994: 160) considera que traduir *dor* per *Sehnsucht* no significa pas traduir sinó circumscriure una impossibilitat.

31. Cioran no ha estat l’únic a relacionar aquest sentiment amb el *dor* romanès. Vet aquí, com a complement, l’opinió de Georgiadi (vegeu Eminescu 1989: 318, n. 2): «*Dor* sería la *añoranza* española, significando la aflicción causada por la ausencia de algo indeterminado; la nostalgia o la soledad interior, pero, al mismo tiempo, algo más. O sería, a lo mejor, la *saudade* de los portugueses».

32. A propòsit de la *saudade* gallega, us oferim el següent fragment (Losada 1974: 308): «Piñeiro, con excepcional agudeza, va delimitando el contenido de este sentimiento sin objeto que es la *saudade*,

«La sirena está atenta al hombre que regresa al hogar, en otoño, que viene cargado de nostalgias, de *saudade*, diríamos los gallegos. *Saudade*, palabra nada fácil, en la que parecen haber confluído *solitudo*³³, *salus* y *suavitas*» (Cunqueiro 1982: 22).

El corriol de la *saudade*, emperò, sembla aviar-se vers un àmbit pretèrit, més d'enyor que no pas de desig. En aquest sentit, segons Pemán (1972: 112): «la copla, madre de todas las coplas, se llama la “soleá”, adaptación de la bella palabra portuguesa “saudade”, cuyo significado, lleno de bellos matices intraducibles, oscila entre la melancolía y la añoranza». ³⁴ Havent estirat el fil de la *saudade* galaicoportuguesa, és també de justícia esmentar la *señaldá*³⁵ de la veïna Astúries, «ese sentimiento de ser eterno en el segundo, de sentir que se cruzan, en un momento, todos los momentos posibles»³⁶ (Bello 2003: 138).

En aquesta part del nostre breu estudi, hem esmentat possibles equivalències del *dor* romanès, tot circumscriuint-nos a un àmbit purament europeu (i encara limitat a un pesic de països). Deixem, doncs, la porta oberta a qui vulgui aprofundir-hi en d'altres realitats europees i, ben entès, mundials. O tal volta ens semblaria forassenyat maridar el *dor* amb el *sabi* oriental, és a dir, amb aquell «ideal estético que combina soledad, nostalgia, tranquilidad, temperancia (¿lo bellamente triste?)»³⁷ (Silva 2008: 37)?

frente a la melancolía o la nostalgia, referida ésta siempre a un objeto concreto y limitada aquélla (la melancolía) a “eco sentimental” de situaciones ajenas a nuestro sentimiento. La saudade —dice Piñeiro— “non é un eco sentimental de ‘algo’”; é un sentimento sin ouveto, un puro sentir, o decorrer espontáneo do sentimento ceibe de toda relación co pensamento ou ca vontade. De ahí a súa escuridade, a súa incomprendibilidade conceptual». Losada, ben entès, es refereix a l'escriptor gallec Ramón Piñeiro (1915-1990), que va tractar en diversos dels seus assajos el tema de la *saudade*; un sentiment, i ja ens perdonareu la plasenteria després de reflexions tan elevades, que Gaziel (1961: 27) maridava amb la *morriña* i definia com «una mateixa boira interior, reflex de la que cau eternament damunt la terra xopa, venint de la immensitat de mar que hi ha al davant».

33. El *Quijote* (II, Cap. 44) ens regala un bellíssim exemple de soledat tenyida amb aquells clarobscur de melangia tan característics de la *saudade*: «Cuéntase, pues, que apenas se hubo partido Sancho, cuando don Quijote sintió su soledad; y si fuera posible revocarle la comisión y quitarle el gobierno, lo hiciera». Vegeu al respecte la tercera accepció de *soledad* al *DLE*: «Pesar y melancolía que se sienten por la ausencia, muerte o pérdida de alguien o de algo».

34. Sense deixar l'esmentada *saudade*, també Cortés (1955: 36) afirma: «El *dor* es para el rumano como la *saudade* al gallego o portugués, però en más alto grado. Una melancolía nostálgica que no le abandona jamás».

35. Variant de *señardá*, per al qual el *DGLA* ofereix significats com els de 'pena', 'nostalgia', 'vivo sentimiento de nostalgia', 'recuerdo penoso' o 'tristeza', entre d'altres.

36. Serra (2008: 110) postula que «Els asturians tenen enyorança de l'enyorança, que és la manera més extrema de ser atlàntic». Malauradament, nosaltres no ens veiem amb cor d'esbrinar si l'enyorança de l'enyorança equivaldria al desig, de la mateixa manera que el desig del desig, en la traducció de Nin de l'*Anna Karènina*, derivava en enyorança (vegeu la part final de la nota 4).

37. A títol exemplificatiu, ens limitarem a esmentar dues tankes japoneses, de Yamabe Akahito (?- 736?) i d'Ishikawa Takuboku (1885-1912), respectivament, que traspuen un sentiment prou similar, creiem, al *dor* romanès: «Ni mai s'esfuma [/] la boira de les gorgues [/] del riu Asuka, [/] ni mai tampoc es fonen [/] les meves enyorances» (Desclot 1995: 11) i «Em ve enyorança, [/] com una malaltia, [/] del meu vell poble. [/] Fum trist que torniola [/] en l'aire gris del dia» (Desclot 1995: 126).

A tall de conclusió, si en el *Llindar* de l'estudi (vegeu 1.) incidíem en la impossibilitat de sostreure'ns a l'enyor i al desig i, per extensió, als ben diversos sentiments que afaïçonem el proteic *dor*, suara és el moment de revelar que el folklore romanès anomena *Lumea cu dor* ['el Món amb *dor*'] l'espai on transcorre el nostre periple vital; i, ben al contrari, l'espai de la mort esdevé *Lumea fără dor*³⁸ ['el Món sense *dor*']. En conseqüència, per més maldecaps i angoixes que ens generi, beneït sia sempre i que a Déu plagui allargassar-nos el *dor*! *Dor*, sens dubte la manera més enraonada d'escatir la vida: «Azi cu dor, mîine cu dor [/] Pînă-n ceasu de-o să mor» ['Avui amb *dor*, demà amb *dor* [/] Fins a l'instant que moriré'] (Popescu i Zăvoi 1973: 32).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBERICH, Joan / CUARTERO, Francesc J. / GRANADOS, Josep (2015): *Diccionari grec-català: d'Homer al segle II dC*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- ALECSANDRI, Vasile (1998): *Poezii populare ale românilor*. Chişinău: Litera.
- BACOVIA, George (2004⁴): *Plumb / Plomb* (trad. de SERRE, Odile). Piteşti: Paralela 45.
- BATLLE, Lluís C. / HAENSCH, Günther / KOCKERS, Eckhard / STEGMANN, Tilbert D. (2006³): *Diccionari Alemany-Català*. Barcelona: Enciclopèdia catalana.
- BELLO, Xuan (2003): *Los cuarteles de la memoria*. Madrid: Debate.
- BENN, Gottfried (1975): *Poemes* (trad. de NADAL, Guillem). Barcelona: Edicions 62.
- BLAGA, Lucian (1994): *Spaţiul mioritic (Trilogia culturii II)*. Bucureşti: Humanitas.
- CALCIU, Alexandru / DUHĂNEANU, Constantin / MUNTEANU, Dan (1979): *Dicţionar român-spaniol*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
- CHIŞ ŞTER, Ion (1980): *Antologie de folclor din judeţul Maramureş*. Baia Mare: Centrul judeţean de îndrumare a creaţiei populare şi a mişcării artistice de masă [Vol. I].
- CIORAN, Emil (1991a): *Amurgul gândurilor*. Bucureşti: Humanitas.
- CIORAN, Emil (1991b): *Îndreptar pătimăş*. Bucureşti: Humanitas.
- CIORAN, Emil (1995): *Bréviaire des vaincus* (trad. de PARUIT, Alain), dins *Œuvres*. Paris: Éditions Gallimard.
- CIORAN, Emil (1997²): *Conversaciones* (trad. de MANZANO, Carlos). Barcelona: Tusquets.
- CIORAN, Emil (2001²): *Breviario de los vencidos* (trad. de GARRIGÓS, Joaquín). Barcelona: Tusquets.
- CIORAN, Emil (2017): *El crepuscle dels pensaments* (trad. de FONTANA, Joan / ANI, Virgil / CERVERA, Gemma / SUÑOL, Teresa / FERRERES, Federico). Barcelona: Viena.
- CORTÉS, Luis L. (1955): *Antología de la poesía popular rumana*. Madrid: CSIC – Universidad de Salamanca.

38. Segons Eretescu (2004: 108): «Există o lume “alba”, cea a existenţei reale, şi o lume “de dincolo”, opusă celei reale, o lume “fără dor”, în care se adună, pe măsură ce se sting, familiile şi neamurile» ['Hi ha un món «blanc», el de l'existència real, i un món «de més enllà», oposat al real, un món «sense *dor*», en què s'apleguen, a mesura que s'extingeixen, les famílies i els pobles'].

- COȘBUC, George (2001): *Poezii*. București: Editura Garamond.
- CUGNO, Marco / LOȘONȚI, Dumitru (1981): *Folclor letterario romeno*. Torino: Scuola Grafica Salesiana.
- CUNQUEIRO, Álvaro (1982): *Fábulas y leyendas de la mar*. Barcelona: Tusquets.
- DESCLOT, Miquel (1995): *Per tot coixí les herbes. De la lírica japonesa*. Barcelona: Proa.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a)* (1998). București: Univers Enciclopedic. Consultable en línia: <<https://dexonline.ro/>>.
- DGLA = GARCÍA ARIAS, Xosé Lluís (2002-2004): *Diccionario general de la lengua asturiana*. Uviéu: Prensa Asturiana & La Nueva España. Consultable en línia: <<http://mas.lne.es/diccionario>>.
- DLE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2014²³): *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa-Calpe. Consultable en línia: <<https://dle.rae.es/?w=diccionario>>.
- ELIADE, Mircea (2009): *La novela del adolescente miope. Gaudeamus* (trad. OCHOA, Marian). Madrid: Impedimenta.
- EMINESCU, Mihai (1989): *Poesías* (trad. de GEORGIADI, Valeriu). Bucarest: Ediciones Minerva.
- EMINESCU, Mihai (2004): *Poesías* (trad. de GIURCĂ, Dana Mihaela / LUCÍA MEGÍAS, José Manuel). Madrid: Cátedra.
- ERETESCU, Constantin (2004): *Folclorul literar al românilor: o privire contemporană*. București: Compania.
- FAÇON, Nina (coord.) (1967): *Dicționar român-italian*. București: Editura Științifică.
- FONTANA, Joan (2015): «A falta de fresas, buenas son hojas. Bocados de dor en el refranero rumano», *Paremia*, 24, pp. 43-52.
- FONTANA, Joan (2019): «Descansa en pau si a bodes et conviden. Mort i miracles d'un pastor romanès», dins GARGALLO, José Enrique / BASTARDAS, Maria-Reina / FONTANA, Joan / TORRES, Antonio (ed.): *Mirades de la ciència sobre el temps. El cicle de l'any i de la vida*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, pp. 175-201.
- GARGALLO, José Enrique (1999): «Herederos romances de CALENDAE (-AS)», *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, LIV (cuaderno segundo), pp. 231-267.
- GAZIEL = CALVET, Agustí (1961): *La península inacabada. Trilogia ibèrica III*. Barcelona: Editorial Selecta.
- GREGORIADY, Mihaiü (1889): *Anakreon. Căntece lirice*. Galați: Tipografia „Cooperativă“.
- HASDEU, Iulia (2006): *Cugetări*. București: Editura Saeculum Vizual.
- IERONIM, Ioana (2005): *Zmeie peste munte / Estels, muntanya enllà / Dragon kites over the mountains* (trad. catalana de LLINÀS, Joan i anglesa de SORKIN, Adam J.). București: Editura Meronia.
- LOSADA, Basilio (1974): *Poetas gallegos contemporáneos*. Barcelona: Seix Barral.
- LOSADA, Basilio (1990): *Poesía gallega de hoy*. Madrid: Visor Libros.
- MARGARIT, Joan (2004): *Els primers freds. Poesia 1975-1995*. Barcelona: Proa.
- MIHALCEA, Roxana (2017): *Crucile de la Săpânța*. București: Editura ALL.
- NOICA, Constantin (1987): *Cuvînt împreună despre rostirea românească*. București: Editura Eminescu.
- PEMÁN, José M.^a (1972): *Ensayos andaluces*. Barcelona: Planeta.

- PEREIRO, Lois (2011): *Poesía completa*. Vigo: Xerais.
- POPESCU, Aurelian I. / ZĂVOI, Ion Gh. (1973): *Cântece din Gorj*. Târgu Jiu: Centrul de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă al județului Gorj.
- REW = MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1911-20): *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Winter.
- ROBEA, Mihail M. (2004): *Cântece și poezii populare românești*. București: Casa Editorială Muntenia.
- SERRA, Jean (2008): *Quadern d'Astúries*. Palma: Edicions Documenta Balear.
- SILVA, Alberto (2008): *El libro del haiku*. Madrid: Visor Libros.
- TOHĂNEANU, Gheorghe I. / BULZA, Teodor (1976): *O seamă de cuvinte românești*. Timișoara: Facla.
- TOLSTOI, Lev (1985): *Anna Karèнина* (trad. de NIN, Andreu). Barcelona: Proa.
- VLAHUȚĂ, Alexandru (1997): *Iubire*. Chișinău: Litera.